

ХРОНІКА

Проект «Історія Голокосту в Європі: проблеми толерантності та захисту прав людини»

Наступні матеріали подають хронологію всеукраїнського науково-освітнього студентського проекту «Історія Голокосту в Європі: вивчення проблем толерантності та захисту прав людини», що фінансується програмою МАТРА КАП — Нідерланди. У них розкрита діяльність двох наукових семінарів-шкіл та конференції, відображені провідні теми та напрями роботи, підведені підсумки діяльності проекту на 2004 рік.

The following materials give the chronicles of the all-Ukrainian scientific educational students' project «History of Holocaust in Europe: Studying of Tolerance Problems and Observance of the Human Rights», which is supported by MATRA KAP program, the Netherlands. They describe the activities of the two seminars and the conference, show the main directions of work and topics concerned, account for the work done within the project in year 2004.

Перший науковий семінар-школа для студентів українських університетів

Останні роки українська історіографія зазнає значних змін. Переосмислення відбувається в різних напрямках, історики сперечаються про підходи до висвітлення тих чи інших проблемних сторінок історії України. Особливо гостро (іноді аж занадто) розглядаються трагічні сюжети взаємовпливу між різними етнічними групами, що живуть в Україні. На жаль, прийняте в цивілізованому світі поняття Голокосту ще не введено повною мірою в український контекст. Саме тому Український центр вивчення історії Голокосту за підтримки амбасаді Королівства Нідерландів в Україні, за партнерства Інституту юдаїки (Київ), Львівського національного університету ім. І. Франка, Центру наукових працівників та викладачів юдаїки в університетах «Сефер» (Москва), Російського Фонду «Холокост» (Москва) провів у Львові **перший науковий семінар-школу** для студентів українських університетів на тему: *«Історія Голокосту в Єв-*

ропі: проблеми толерантності та захисту прав людини».

Концепцію семінару було сформульовано таким чином, аби Голокост не розглядався як сторінка лише єврейської історії. Навпаки — хоча «ендльозунг» було ініційовано нацистами, участь в ньому брали — як спостерігачі, посібники та рятівники — дуже різні люди. «Не існує геноциду проти когось, — писав російський філософ М. Гефтер. — Геноцид завжди проти всіх».

Майбутнє української науки в руках тих, хто сьогодні навчається в українських університетах. Їм як нікому необхідні оригінальні підходи, нові інтерпретації, сучасні концепції. Семінар, що проходив у Львові 13–15 лютого 2004 року, наголошував на проблемах.

Відразу після офіційних привітань від консула Королівства Нідерландів в Україні пана Богдана Панкевича та керівників одного з найдавніших університетів України в

славетному і сяючому Дзеркальному залі Львівського університету почалися наукові доповіді.

Українсько-єврейським взаємним до Голокосту, під час трагедії, проблемам української історіографії було присвячено цікаву лекцію д-ра Ярослава Грицака (Львів). Інший ракурс, без якого наближення до теми неможливе, — питання про духовні передумови Голокосту в Європі — було розглянуто в доповіді професора Рашида Капланова (Москва).

Процес інтенсивного пошуку і обміну результатами досліджень сповільнюється й тим, що різні напрями вітчизняної історіографії залишаються ще ізольованими один від одного. Тому навіть наявні розробки не завжди знаходять свого читача. Про це пише д-р Ярослав Грицак у статті «Українська історіографія 1991–2001 рр. Десятиліття змін»: «...проблеми колабораціонізму й українсько-єврейських відносин під час Голокосту залишаються на периферії уваги української історіографії (хоча деякі останні публікації дозволяють припускати, що ця тематика в майбутньому стане центральною для українських досліджень історії Другої світової війни)».

Студенти прослухали лекції, присвячені: подіям на Волині — лекція Максима Гона (Рівне); проблемі відносин релігійної частини населення — рабинів і католицького духівництва — лекція Жанни Ковби (Київ). Тенденціям в ідейно-політичному житті Європи за останні три сторіччя і місці євреїв як уразливої меншини було присвячено доповідь В'ячеслава Лихачова (Київ). Порівняльний підхід — що було загальним і відмінним у долі євреїв і долі ромів (циган), яких сприймають як ще одну цільову групу, що пережи-

ла геноцид нацистів — було реалізовано у лекції Михайла Тяглого (Сімферополь). До цього виступу тематично примикало ще одне: Артем Федорчук (Москва) розповів про долю іншої етнічної групи — караїмів, що щасливо уникла знищення, і обставини, завдяки яким караїми були виведені за коло жертв Голокосту. Аспекту, що донедавна був практично незнайомий вітчизняним історикам, а саме осмислення проблем Голокосту в сучасному суспільстві і поінформованості про це школярів Харкова — було присвячено дослідження Олени Іванової (Харків). Практична сторона роботи за темою не була залишена без уваги завдяки заняттям Фаїни Винокурової (Вінниця), присвяченим методиці роботи з архівними джерелами, і Юлії Смілянської (Київ), яка запропонувала студентам спробувати зробити аналіз антисемітських публікацій з окупаційної періодики. Закінчував програму семінару виступ Анатолія Подольського про головні тенденції закордонної і вітчизняної історіографії Голокосту і перспективах подальшого дослідження.

У семінарі взяло участь більше тридцяти студентів університетів центральної і західної України. Розклад семінару був інтенсивним і не залишав часу ні на що інше, крім «круглих столів», що йшли за кожною парою лекцій. У рамках обговорення, що набувало найчастіше жвавого характеру, заслуховувалися короткі доповіді з тих чи інших аспектів теми, що порушувалася. В дискусіях брали участь студенти і лектори — О. Гончаренко (Переяслав-Хмельницький), О. Каківкіна (Дніпропетровськ), А. Фредекінд (Обервезель), проф. С. Абрамович (Чернівці), І. Медвинський (Київ),

І. Кабанчик (Львів). Про зацікавленість тематикою семінару й оцінку його підсумків свідчать вислови з анкет учасників (наводимо найвлучніші з нашого погляду): *Мені здається, що осмислення проблем Голокосту в Україні відбувається*

лише на академічному рівні та рівні радикальному — заперечення або спотворення фактів. Дякую! Тема Голокосту досі не є розкритою. Я сподіваюся зробити певний, хоча б маленький внесок, щоб вивчити цю проблему...

Другий науковий семінар-школа для студентів університетів України

26–28 квітня 2004 року Український центр вивчення історії Голокосту провів у Криму на базі Таврійського національного університету імені В. Вернадського другий науковий семінар-школу для студентів України в рамках проекту «Історія Голокосту в Європі: проблеми толерантності та захисту прав людини». Як відомо, цей проект Центру підтримує Амбасада Королівства Нідерландів в Україні. Саме завдяки допомозі Королівству Нідерландів відбувся перший семінар цього проекту у Львові та другий — в Сімферополі–Алушті. Також треба зауважити, що підтримку в проведенні цього семінару-школи надали Центру Таврійський національний університет і науковий Центр досліджень з юдаїки «Сефер» (Москва, Росія). У школі взяли участь 23 сту-

денти з 10 університетів України (Київ, Львів, Одеса, Сімферополь, Луцьк, Херсон, Дніпропетровськ, Одеса, Миколаїв та інші). Серед них були студенти, які працювали на львівському семінарі-школі, а також нові студенти, які включилися до цього проекту на другому семінарі. Проблематика семінару кримської школи була присвячена дослідженню долі євреїв та інших етнічних груп у контексті нацистської окупаційної політики, а також висвітленню антисемітської політики сталінського режиму в 1930–1940 роки, блок лекцій був присвячений питанням осмислення історії Голокосту, геноцидів та етнічних конфліктів. Читали лекції та проводили «круглі столи» провідні фахівці України з цієї теми. Проте головними на цьому семінарі-школі були доповіді студентів.

Всеукраїнська студентська науково-практична конференція

8–10 жовтня 2004 року Український Центр вивчення історії Голокосту провів Всеукраїнську студентську науково-практичну конференцію «Історія Голокосту в Європі: вивчення проблем толерантності та захисту прав людини». Конференція розпочала третій етап започаткованого ще в минулому році проекту «МАТРА», що його підтримала амбасада Королівства Нідерландів. Перший семінар було проведено у Львові, другий в Алушті, нарешті конференцію — у Києві.

Конференцію було відкрито в Інституті політичних і етнонаціональних досліджень НАН України. Її відкриття вітали представники амбасад Ізраїлю, Нідерландів, Німеччини, голова Вааду Й. Зісельс, та голова ЄРУ І. Левітас.

Зі словом звернувся професор, завідділу історії національних меншин п. М. Панчук.

Саму конференцію було розпочато докладом завідділу етнополітології докт. іст. наук О. Майбороди «Проблеми міжетнічної толерант-

ності в сучасній Україні». У доповіді наголошувалося на доволі складних проблемах толерантності в Європі, особливо в зв'язку із можливим вступом до Європейського Союзу Туреччини.

Директор Центру вивчення історії Голокосту канд. іст. наук А. Подольський доповів про модерний антисемітизм, у якому використання теми Голокосту спрямовано на бажання зникнення держави Ізраїль.

Відбувся цікавий «круглий стіл»: «Бабин Яр: сучасні проблеми та перспективи дослідження». Учасники обговорювали перший том книги, що її видано у вересні 2004 р. Громадським комітетом для вшанування пам'яті жертв Бабиного Яру «Бабий Яр: человек, власть, история» (*дивіться розділ нашого часопису «Бібліографія»*. — *Ред.*). Розглядалися наукові розробки стосовно названої праці. Укладач книги та учасник конференції Центру відповідальний секретар Громадського комітету В. Нахманович розповів про напрями подальшої роботи. Було порушено дражливу

тему будівництва в Бабиному Яру релігійних або національних символів. Як відомо, громадськість України довела світові, що вона активно діє й зуміла протиставити несерйозному проєктові центру «Спадщина» своє рішення — потрібний інший пам'ятник в Бабиному Яру. В обговоренні взяли участь члени редакційної колегії Ж. Ковба, А. Подольський; співробітник Інституту юдаїки Р. Ленчовський, докт. іст. наук, заввідділу історії Другої світової війни Інституту історії НАН України О. Лисенко, професор Київського університету В. Король і двоє найактивніших представників молоді — аспірантка Херсонського педуніверситету Н. Чермошенцева та студент Вінницького педуніверситету К. Штифурак.

Після початку конференції в стінах Інституту політичних і етнонаціональних досліджень НАН України науковці разом зі студентами переїхали до міста Ворзель, що поблизу Києва, де й продовжили насичену роботу.

Першу сесію було присвячено регіональним дослідженням. Потрібно відзначити змістовну наукову доповідь аспіранта Чернівецького університету О. Суровцева *Опір буковинського єврейства в 1941–1944 рр.* Великий інтерес на цій сесії викликав стислий, знятий цілком професійно та в сучасному темпі (що загалом, на жаль, майже відсутнє в українській документалістиці) документальний фільм, авторами якого є студенти Вінницького педуніверситету К. Штифурак і А. Будас.

Друга сесія присвячена проблемам антисемітизму. Критику й дискусію викликала доповідь С. Краснолюдської (міжнародний університет «Україна») *Арії — міф чи реальність про «обраний» народ*. Варто сказати

словами самої студентки: «Надто мало наукової літератури з цього питання, присутні лише псевдонаукові фантазії».

Третю сесію було присвячено темі «Голокост і неєврейське населення». Усі виступи з цього питання відзначалися високим рівнем і розумінням проблеми. Це доповіді відомих дослідників та викладачів канд. іст. наук О. Каковкіної (викладач Дніпропетровського університету), канд. іст. наук Ж. Ковби (Київ), О. Гончаренка (Переяслав-Хмельницький), І. Медвинського (Київ), а також студента В. Штефана (Києво-Могилянська академія). Проблеми Голокосту та ГУЛАГу, Голокосту та Голодомору, колаборації та рятування було розглянуто на цікавих прикладах. О. Каковкіна розповіла захоплюючу біографію українського поета Михайла Пронченка, на долі якого можна вивчати трагедії ХХ століття.

Сесія «Преса і Голокост» також пройшла вдало. Доповіді відомих вчених М. Тяглого (Сімферополь) *Антисемітська доктрина в окупаційній пресі* та М. Гольденберга (Федосія) *Голокост у Криму в радянській пресі та мемуарній літературі (1942–1986 рр.)* викликали жваву дискусію. Дослідники на основі фактів довели, що створення кримськотатарських формувань під час нацистської окупації відбулося пізніше масових розстрілів євреїв. Крім того, було вказано на відсутність посилань на Коран в окупаційній антисемітській газеті кримських татар. Студент Київського лінгвістичного університету В. Бобров (співробітник Центру) виступив з яскравою доповіддю про модерні інформаційні можливості викладання. Він спирався на аналіз сайту Українського Центру вивчен-

ня історії Голокосту, який, як виявляється, відвідали близько восьми тисяч людей з 70-ти країн світу! Мешканці ж з яких країв відвідують сайт? В першу п'ятірку входять *Україна, Росія, США, Ізраїль, Австралія*. В останню — *Кот-д'Івуар, Бангладеш, Аргентина, Вірменія, Словенія*... Використання можливостей інтернету надає велику допомогу і студентам, і викладачам. Тим більше було дивним почути, що іноді у вузах України не дозволяють посилатися на сайти в дисертаціях, під час доповідей.

Сесія «Рефлексії», що розпочалася доповіддю співробітника Центру А. Фредекінда (Обервезель) *Історія Голокосту та захист прав людини — досвід Європи*, була продовжена виступом К. Малахової (Києво-Могилянська академія) *Голокост у хасидському сприйнятті — відповідь ХаБаДа*. Недвозначно було сприйнято виступ канд. філос. наук Т. Чайки (Києво-Могилянська академія) *Від Голокосту до терору: погляд в минуле чи в майбутнє?* В дискусії стосовно неможливості порівнювати Голокост та проблеми терору взяв участь п. В. Нахманович.

Сесія «Психологічні аспекти Голокосту» подарувала науковцям цікаві доповіді А. Венгера (Дніпропетровський університет) та Н. Чермошнєцевої (Херсонський педуніверситет).

Треба зазначити, що рівень доповідей учасників конференції (особливо студентів) значно виріс. Крім обговорення виступів, науковці пе-

рейшли й до суто практичної роботи — майже половина студентів погодилася стати кореспондентами сайту «Голокост і сучасність».

Межі дискусії простягалися від песимістичних заяв типу: «Історик пописує, а читач зовсім не почитує...» та «Історія Голокосту часто-густо зараз використовується проти євреїв», з одного боку, та з іншого — «Опитування у Вінниччині надало результати, за яких майже 80% респондентів розумілися, що таке Голокост». Хоча в останньому випадку респондентам надавалися варіанти відповідей, з яких вони мали змогу здогадатися, про що йдеться. Тривалі розмови навколо намагання вийти на високі рівні толерантності та навчити цьому інших перекликалися із розповідями про заборону працювати в архівах, авторитаризм у сучасній українській школі, поширення в суспільстві нахилів до радикальних рішень та інші проблеми. Пропозиції лунали цілком конкретні — і надалі практикувати й розширювати досвід подібних конференцій, проводити спеціалізовані конференції з методичних питань, виробити програму регіональних, виїзних семінарів. Присутня на конференції п. Світлана Кісильєвська (представник Фонду розвитку єврейських громад України та Росії) висловила подяку учасникам та сподівання на подальший розвиток подібної діяльності. Сподіваємося, що наступні конференції відбудуться не лише за підтримки Нідерландів чи США, а й України або принаймні місцевих приватних фондів.